

АНАЛІЗ І ОЦІНКА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Ринкова економіка формується і розвивається як органічна єдність багатьох ринків: капіталу, землі, житла, товарів, послуг, робочої сили тощо. Особливе місце займає ринок праці, результати функціонування якого постійно перебувають у полі зору держави, оскільки відтворення такого товару, як робоча сила – це відтворення трудових ресурсів і в цілому продуктивних сил суспільства.

Ринок праці є невід'ємною складовою частиною загальноекономічного ринкового механізму. Сам ринок праці має сприяти раціональнішому використанню трудового потенціалу країни, ефективному регулюванню руху незайнятої робочої сили. Він стає своєрідною ареною, на якій вирішуються проблеми оплати праці та умов праці, поліпшення якісних характеристик працівників.

Економічна криза і спад виробництва в Україні призвели до різкого зменшення сукупного попиту на робочу силу. Тенденція до щорічного зменшення кількості вакансій на підприємствах, в установах і організаціях зберігається. Це особливо непокоїть з огляду на зростання прихованого та відкритого безробіття, оскільки особи, які шукають роботу, не можуть її знайти, що, в свою чергу, призводить до трудової міграції населення за кордон (особливо кваліфікованої робочої сили), а також різних негативних соціальних явищ.

Високий рівень безробіття, особливо у короткотерміновому періоді, спричиняє економічні втрати, соціальне напруження і зниження рівня життя людей. При цьому ймовірно виникнення довготривалого безробіття, що має руйнівні економічні й соціальні наслідки.

У короткотерміновому періоді безробіття є наслідком розпаду системи планування, різкого зниження обсягів виробництва, зменшення сукупного попиту, зростання цін на енергоресурси.

У середньотерміновому періоді безробіття пов'язане з великою приватизацією, порушенням рівноваги у різних галузях, активізацією структурних змін, зміною структури цін, включенням економіки у світову торгівлю, проникненням прогресивних технологій і методів управління. Означений період супроводжується банкрутством підприємств, територіально-галузевим перерозподілом робочої сили, масовими звільненнями.

У довгостроковому періоді ринок праці перебудовуватиметься, поступово відходячи від режиму надлишкового попиту до режиму, коли безробіття стає постійним елементом економіки.

На жаль, протягом останнього часу спостерігається тенденція до зростання обсягу безробіття. Обсяг безробіття – абсолютний статистичний показник, який визначають як загальну кількість людино-місяців, втрачених суспільством внаслідок безробіття, тобто:

Обсяг безробіття = чисельність безробітних \times тривалість безробіття.

Для розрахунку обсягів безробіття в зарубіжних країнах використовується два методологічних підходи: перший полягає у підрахунку числа осіб, які відповідають статусу безробітного протягом тижня обстеження; за другим методом число безробітних визначають як кількість осіб, котрі звернулися в державний центр зайнятості за допомогою у зв'язку з безробіттям. В Україні обсяг безробіття розраховують за другим методологічним підходом.

До абсолютних показників відносять також загальну чисельність безробітних та

тривалість безробіття. Загальна чисельність безробітних фіксують як за всією сукупністю населення, так і за окремими групами (за статтю, віком, освітою чи професійною підготовкою, тощо); одиницею виміру є тис. чоловік або чоловік. Середню тривалість безробіття визначають за даними первинного обліку або за інформацією статистичної звітності.

Наступна група показників – відносні показники безробіття: структура безробіття та рівень безробіття. Структуру безробіття можна визначати як за розподілом чисельності безробітних, так і за обсягом безробіття, за тривалістю його періоду. Рівень безробіття визначають відношенням чисельності безробітних до сукупної робочої сили:

$$P_b = \frac{Ч_b}{Ч_{срс}} * 100$$

де, $Ч_b$ – чисельність безробітних, які зареєстровані в службі зайнятості на певну дату, осіб;

$Ч_{срс}$ – чисельність сукупної робочої сили, тобто чисельність населення в працездатному віці, осіб.

Даний коефіцієнт показує, яку частку займає зареєстроване безробітне населення у загальній чисельності працездатного населення у працездатному віці.

Визначення основних критеріїв безробіття здійснюється на основі наступних коефіцієнтів:

1. Коефіцієнт достовірності безробіття:

$$K_{об} = \frac{Ч_b}{Ч_{нз}} \quad (1)$$

де, $Ч_{нз}$ – чисельність незайнятого населення, яка звернулася до служби зайнятості протягом певного періоду, осіб.

Не всім незайнятим громадянам, що звертаються до служби зайнятості надають статус безробітних. Даний показник відображає питому вагу осіб, яким надано статус безробітних у загальній кількості незайнятого населення.

1. Коефіцієнт ліквідності безробіття:

$$K_{лб} = \frac{Ч_{пр}}{Ч_b} \quad (2)$$

де, $Ч_{пр}$ – чисельність працевлаштованих службою зайнятості протягом року, осіб.

Цей коефіцієнт показує, на скільки ефективно працює служба зайнятості, оскільки відображає частку працевлаштованих у загальній чисельності безробітних.

1. Коефіцієнт функціонального стану безробіття:

$$K_{фсб} = \frac{Ч_{бд} + Ч_{бнн} + Ч_{бср}}{Ч_b} \quad (3)$$

де, $Ч_{бд}$ – чисельність безробітних, які отримують допомогу у зв'язку з безробіттям, осіб;

$Ч_{бнн}$ – чисельність безробітних, які проходять професійне навчання на певну дату, осіб;

$Ч_{бср}$ – чисельність безробітних, які брали участь у громадських роботах, осіб.

Даний показник, як і попередній, свідчить про ефективність роботи служби зайнятості.

1. Коефіцієнт пропозиції робочої сили:

$$K_{нррс} = \frac{Ч_b}{P} \quad (4)$$

де, P – потреба в працівниках, осіб.

Економічний зміст даного коефіцієнта полягає в тому, що він показує скільки безробітних громадян припадає на одне робоче місце.

1. Коефіцієнт попиту на робочу силу:

$$K_{\text{прс}} = \frac{P}{Ч_6} = \frac{1}{K_{\text{прс}}} \quad (5)$$

Даний показник є оберненим до попереднього. В сучасних умовах його розрахунок недоцільний, оскільки пропозиція робочої сили значно перевищує попит на неї.

Із погіршенням економічної ситуації в Україні й запровадженням ринкових реформ соціально-економічні проблеми дедалі загострюються: зростає ризик незайнятості; істотно погіршуються умови працевлаштування; збільшується приховане безробіття; відбувається різка диференціація регіональних ринків праці; спостерігається зниження і нестабільність вартості робочої сили.

Ускладнюється ситуація на ринку праці. На кінець 1998 р. на обліку в Державній службі зайнятості перебувало понад 2 млн. громадян, що в 1.4 раза більше, ніж у 1997 р. За станом на 1.01.2000 р. даний показник становив 1204597 чол., тобто спостерігається зменшення чисельності незайнятих громадян на 832111 чол. (або на 59%). Незважаючи на цю позитивну тенденцію, слід відзначити, що питома вага безробітних у загальній чисельності зареєстрованих незайнятих громадян щорічно збільшується (табл. 1). Якщо в 1992 р. вона становила 20.7%, то вже в 1999 р. – 97.5%.

Таблиця 1

Чисельність незайнятих та безробітних громадян, які перебували на обліку в службі зайнятості протягом 1992–1999 рр.

Показники	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Незайняті громадяни	618387	557512	569223	640091	982626	1455150	2036708	1204597
в т. ч. Безробітні	127988	180898	216023	257744	558513	1027812	1588837	1174542
питома вага безробітних (%)	20.7	32.4	38.0	40.3	56.8	70.6	78.0	97.5

Рівень зареєстрованого безробіття на кінець 1999 р. в середньому в Україні становив 4.3% до працездатного населення у працездатному віці. Щодо показника на 1.01.1993 р. він збільшився в 15 раз. Існують певні регіональні розбіжності у рівні безробіття. Так, у Закарпатській, Сумській, Київській, Тернопільській, Житомирській областях рівень зареєстрованого безробіття вищий від 5%; найнижчий цей показник в Одеській області – 0.92%, м. Києві – 0.89%, а найвищий у Чернівецькій – 7.67%.

Як видно, найбільше потерпіла західна частина України, в основному сільськогосподарська, лише з декількома промисловими центрами, де зосереджені переважно текстильна промисловість, пошив одягу, механічне та електричне машинобудування. Південна та Східна Україна перебувають у кращому становищі щодо зареєстрованого безробіття.

Нааявна кількість вакансій та вільних робочих місць, інформація про які надається підприємствами, установами та організаціями централ зайнятості не дозволяє ефективно вирішувати проблеми зайнятості безробітних громадян (табл. 2).

Таблиця 2

Потреба підприємств, установ організацій для заповнення вільних робочих місць на кінець року (чол.)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Всього в Україні	277771	129089	131613	136647	86429	35170	34757	34635	50693

Простежити динаміку кількості вакансій і вільних робочих місць, можна зробити висновок, що з 1992 р. по 1994 р. тенденція потреби підприємств у робочій силі мала незначне зростання до 136.6 тис. чоловік, а вже з 1995 р. почалося різке зменшення, яке тривало до 1998 р. – 34.6 тис. чол. А вже у 1999 р. потреба підприємств у робочій силі становила 50.7 тис. чол.

Відповідно до цього навантаження на одне вільне робоче місце (рис. 1) мало тенденцію до зниження у 1994 р. і до зростання у 1998 р.

На кінець 1999 р. даний показник дещо знизився порівняно з 1998 р. і становив 24 чол.

Розглянемо стан безробіття серед жінок і молоді (рис. 2). Як і в минулі роки, в усіх регіонах рівень зареєстрованого безробіття серед жінок був набагато вищим, ніж серед чоловіків (відповідно 62.1% та 37.9%). Жінки зустрічаються з дискримінацією як у звільненні (їх частка у звільнених дорівнювала 64% в 1998 р.), так і у прийнятті на роботу (частка працевлаштованих жінок ДСЗ становила 43.7% у 1998 р.).

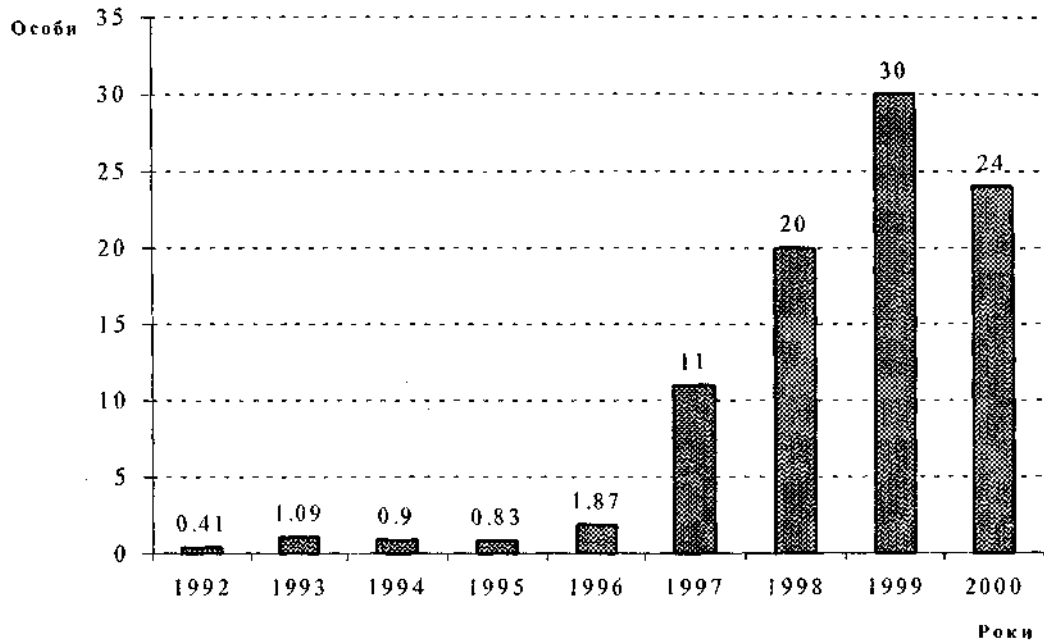


Рис.1. Навантаження на одне робоче місце в 1992–1999 рр.

Як видно зі схеми за останні 6 років чисельність безробітних жінок зростає з 328.2 тис. чол., до 729.6 тис. чол. Серед жінок, які мають найсерйозніші проблеми з пошуком нової роботи, – жінки з малими дітьми і жінки, старші 45-ти років.

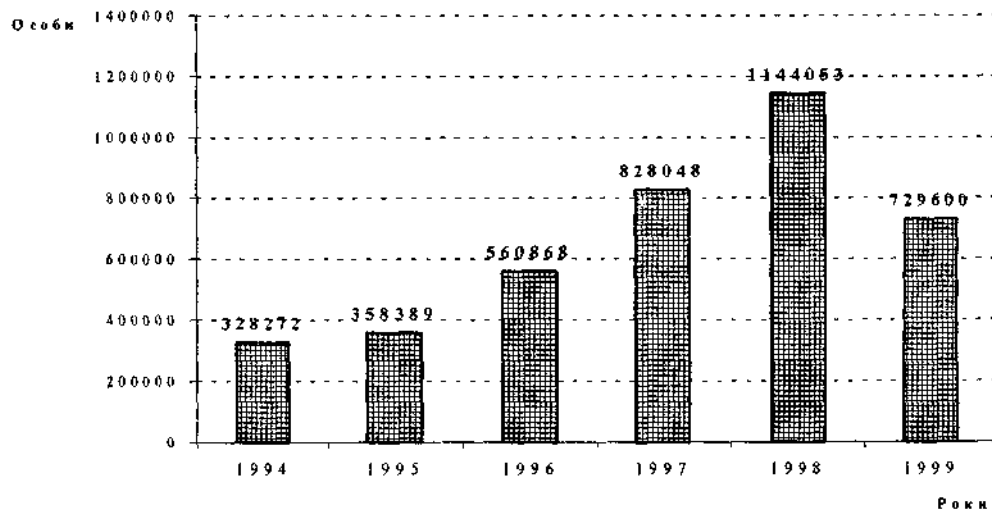


Рис. 2. Динаміка безробіття серед жінок, які перебували на обліку в службі зайнятості у 1994 – 1999 рр.

Непропорційно високе безробіття характерне і для молоді віком до 28 років. Так, у 1999 р. дана група становила 30.5% від загального зареєстрованого безробіття. З 1994 по 1999 р. чисельність безробітної молоді зросла на 118 тис. чоловік (рис. 3).

Молоді особи з невеликим досвідом, особливо ті, хто не має дітей, зазвичай є найпершими серед тих, кого звільняють, і причина, цього крім інших, є та, що розмір вихідної допомоги мінімальний через короткий стаж роботи.

В Україні спостерігається велика частка безробітних з вищою освітою. На 1.01 1999 р. цей показник становив 36.5%, що на 4.1% більше, ніж у 1998 р. Питома вага безробітних з початковою освітою дорівнювала 0.4%. Ця досить дивна структура безробіття населення за освітою показує, що український ринок неспроможний приймати працівників з вищою освітою.

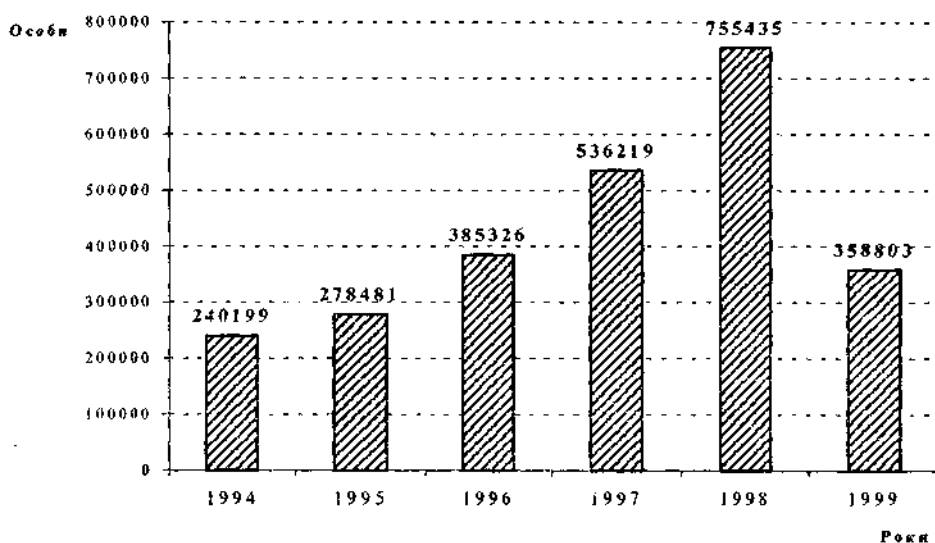


Рис. 3. Динаміка безробіття серед молодих осіб віком до 28 років, які перебували на обліку в службі зайнятості в 1994 – 1999 рр.

Дані за 1998 р. показують, що серед окремих груп безробітних значною є частка звільнених за власним бажанням – 30.9%, вивільнених – 21.3%, а також випускників вищих навчальних та професійно-технічних закладів – 7.3%. Частка звільнених осіб з тих чи інших причин в Україні у розрізі регіонів є диференційованою; так, частка звільнених за власним бажанням найвища у Запорізькій області – 42.6%, Дніпропетровській – 39.1%, Одеській – 36.7%, а найнижча у Львівській – 20.9%, Волинській – 20.3%.

У професійному розрізі серед безробітних робітників найбільше продавців, водіїв і слюсарів; серед службовців – техніків, інженерів, бухгалтерів.

Дані на 1.01.2000 р. показують, що чисельність безробітних осіб, що займали робочі місця, становить 662.9 тис. чол. (53%), а безробітних службовців – 380.2 тис. чол. (32.4%). Спостерігається диференціація даних показників у розрізі регіонів. Так, найбільшу питому вагу серед безробітних займають робітники у Тернопільській (57.4%), Львівській (56.0%), Волинській (56.3%), Донецькій (55.2%) областях. найменший цей показник у містах Севастополі – 31.4%, і Києві – 35.5%, Херсонській – 44.8% та Вінницькій областях – 46.1%. Що ж стосується безробітних, які займали посади службовців, то найбільше їх число в Одеській області – 5645 чол. або 44.2%, м. Києві – 9079 чол. або 58.1%, м. Севастополі – 1689 чол. або 60.9%; найменше безробітних службовців у Закарпатській, Івано-Франківській, Волинській, Чернівецькій областях відповідно – 20.5%, 26.0%, 26.4%, 27.2%.

Подальший аналіз стану ринку праці в Україні можна провести на основі розрахунку коефіцієнтів безробіття (формули 1 – 5) за даними 1999 р.

Таблиця 3

Основні показники ринку праці України за станом на 1.01.2000 р.

	коефіцієнт достовірності безробіття, $K_{\text{дб}}$	Коефіцієнт ліквідності безробіття, $K_{\text{лб}}$	Коефіцієнт функціонального стану безробіття, $K_{\text{фб}}$	коефіцієнт попиту на робочу силу, $K_{\text{прс}}$	Коефіцієнт пропозиції робочої сили, $K_{\text{пррс}}$
А	1	2	3	4	5
Україна	0.83	0.13	0.42	0.04	24
АР Крим	0.76	0.17	0.43	0.06	18
Вінницька	0.83	0.18	0.55	0.03	31
Волинська	0.87	0.11	0.42	0.01	72
Дніпропетровська	0.79	0.13	0.37	0.04	24
Донецька	0.81	0.10	0.38	0.10	10
Житомирська	0.86	0.15	0.46	0.01	67
Закарпатська	0.81	0.12	0.44	0.03	35
Запорізька	0.78	0.17	0.45	0.05	19
Івано-Франківська	0.89	0.07	0.32	0.01	78
Київська	0.89	0.15	0.39	0.03	31
Кіровоградська	0.86	0.14	0.45	0.02	43
Луганська	0.81	0.14	0.49	0.09	11
Львівська	0.89	0.07	0.34	0.01	102
Миколаївська	0.76	0.18	0.41	0.04	23
Одеська	0.62	0.19	0.44	0.11	9
Полтавська	0.83	0.15	0.45	0.04	28
Рівненська	0.87	0.11	0.45	0.01	90
Сумська	0.89	0.12	0.42	0.03	37
Тернопільська	0.87	0.12	0.34	0.01	83
Харківська	0.86	0.16	0.46	0.07	15
Херсонська	0.82	0.18	0.50	0.05	22
Хмельницька	0.79	0.21	0.48	0.04	28
Черкаська	0.77	0.16	0.49	0.03	33
Чернівецька	0.90	0.08	0.34	0.03	37
Чернігівська	0.91	0.15	0.41	0.03	33
м. Київ	0.70	0.23	0.53	0.20	5
м. Севастополь	0.66	0.21	0.37	0.33	3

Уже було зазначено, що коефіцієнт достовірності безробіття показує частку осіб, яким було надано статус безробітних, у загальній чисельності незайнятих громадян. Як показують розрахунки, подані в табл. 2, в Україні коефіцієнт достовірності безробіття становить 0.83. Найвище його значення спостерігається у Чернігівській – 0.91, Чернівецькій – 0.9, Івано-Франківській, Київській та Кіровоградській областях – 0.89; найнижчий коефіцієнт достовірності безробіття у містах Севастополі – 0.66 та Києві – 0.70.

Наступний показник – це коефіцієнт ліквідності безробіття, у середньому в Україні він

становить 0.13; це означає, що лише 13% безробітних громадян було працевлаштовано за 1999 р. Найбільше значення коефіцієнта спостерігається в містах Києві (0.23), та Севастополі (0.21), Одеській (0.19) і Миколаївській (0.18) областях. Найменше число працевлаштованих – у Львівській, Чернівецькій, Донецькій та Волинській областях, де коефіцієнт ліквідності безробіття становить відповідно 0.07, 0.08, 0.10, 0.11. Тобто, у тих областях, де даний показник надзвичайно малий, служби зайнятості працюють неефективно, і їм потрібно активізувати свою роботу з працевлаштування безробітних, – адже це і є основна мета діяльності центрів зайнятості.

До заходів активної політики служби зайнятості, окрім працевлаштування відносять також направлення безробітних на громадські роботи та професійне навчання. Пасивна політика проявляється у виплаті допомоги у зв'язку з безробіттям. Саме відношення суми осіб, охоплених вказаними вище заходами активної і пасивної політики до загального числа безробітних, становить коефіцієнт функціонального стану безробіття. В Україні він дорівнює 0.42. Найвищий цей показник у Вінницькій (0.55), Черкаській (0.49) та Хмельницькій (0.48) областях і місті Києві (0.53). Це означає, що в перелічених областях і столиці ефективність роботи служб зайнятості висока. Поліпшити свою діяльність необхідно наступним областям: Івано-Франківській (показник функціонального стану безробіття становить 0.32), Тернопільській та Чернівецькій (0.34), Дніпропетровській області та м. Севастополь (0.37).

Показник навантаження на одне вільне робоче місце – це ніщо інше як коефіцієнт пропозиції робочої сили. Як уже було зазначено, він на 1.01. 2000р. становив 24 чол.. Простежимо диференціацію коефіцієнта в розрізі регіонів. Так, на одне робоче місце найбільше безробітних припадає у Львівській (102 чол.), Рівненській (90), Тернопільській (83), Івано-Франківській (78), Волинській (72) областях. У цих регіонах імовірність працевлаштування безробітних громадян є дуже малою. Набагато краща є ситуація в містах Севастополі та Києві, оскільки значення коефіцієнта пропозиції робочої сили тут становить відповідно 3 та 5; Одеській (9), Донецькій (10), Кіровоградській та Луганській (11) областях.

Безумовно, ситуація, що склалася на ринку праці, є одним із проявів загальноекономічної кризи. Диспропорції, замість того, щоб зменшуватися, дедалі поглиблюються. Стає зрозумілим, що серйозний характер цієї проблеми потребує відповідної цілеспрямованої державної політики у сфері зайнятості і безробіття.

Література

1. Безработица, структурная перестройка экономики и рынок труда в Восточной Европе и России /Под общ. ред. Р.Емцова. - М.: ИНФРА, 1995.
2. Дяків О.П. Формування механізмів регулювання зайнятості населення // Україна: аспекти праці. – 1998. – №5. – с.20-24.
3. Колешня Л. Масове безробіття чи активна політика зайнятості на ринку праці. // Україна: аспекти праці. – 1999. – №4. – с.6-9.
4. Кучерук В. Про стан та розвиток ринку праці в Україні.// Праця і зарплата. – 2000. – №5. – с.8.
5. Методичні рекомендації до вивчення курсу “Статистика ринку праці” /Укладач Лібанова Е.М. – К., 1998.
6. Никифорова А. Н. Рынок труда: занятость и безработица. – М.: Международные отношения, 1991.
7. Стан ринку праці у 1998. Аналітично-статистичний збірник. / Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України. – К., 1999.
8. Україна. Огляд політики зайнятості. – Міжнародне Бюро Праці, 1998.
9. Хомра О., Близнак В. Ринок праці в економіко-статистичному вимірі: ситуація

і тенденції динаміки основних характеристик. // Проблеми статистики. – 1999. – №1. – с.224-228.

10. Чернышев И.В. Статистика для новых рынков труда в странах с переходной экономикой. – К.: ИИЦ Госкомстат Украины, 1999. – 274 с.
11. Эклунд Клас. Эффективная экономика – шведская модель /Пер. со шведского. Науч. ред. А.М.Водков. - М.: Экономика, 1991.
12. Яценко В. “Безробіття по-українськи” у цифрах і фактах // Україна: аспекти праці. – 1999. – №6. – с.17-23.